

26. ЦДІА України у м. Львові, ф. 181, оп. 1, спр. 4709, арк. 16.
 27. Львівський обласний державний архів (ЛОДА), ф. 3, оп. 13, спр. 1, арк. 3536; Герасименко М.П. Аграрні відносини в Галичині, С. 50.
 28. Gazeta Lwowska. 1811. Nr. 1; 1812. Nr. 47.
 29. Gazeta Lwowska. Dodatek. 1812. Nr. 47; Мацієвський А., Машук О. Трускавець за 500 лет. – Львов, 1972. – С. 9.
 30. ЦДІА України у м. Львові, ф. 181, оп. 1, спр. 1490, арк. 1–8.
 31. Там же, спр. 5205, арк. 1–6; спр. 5207, арк. 1.
 32. Шаш Андрій. Архів привілеєваного міста Мукачеве, С. 71; Закарпатський обласний державний архів, ф. 4, оп. 15, спр. 1044, арк. 1–25; ф. 6, оп. 5, спр. 204, арк. 1–3.

Білак П.І., Пальок В.В.

РОЛЬ А.І. ДОБРЯНСЬКОГО В СУСПІЛЬНОМУ РУСІ ЗАКАРПАТТЯ В СЕРЕДИНІ ТА ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ ст.

У когорті видатних постатей Закарпаття ХІХ ст. особливе місце належить відомому громадсько-політичному, культурно-освітньому діячеві і вченому, патріоту краю А.І. Добрянському (1817–1901).

Дослідники в минулому по-різному оцінювали громадсько-політичну діяльність А.І. Добрянського в залежності від того, чиї інтереси вони виражали. Щоб об'єктивно оцінити його роль і місце в суспільно-політичному русі краю, необхідно виходити з тих історичних умов, в яких діячеві приходилось жити і працювати.

Народився А.І. Добрянський 19 грудня 1817 р. в селі Рудьові Земплінського комітату (сучасна Словачка Республіка) в сім'ї священика. У селі Заваді закінчив народну школу, навчався в гімназіях Левочі, Рожняви, Мішкольця і Львова, а філософську і юридичну освіту здобув у Ягрі. Закінчив також і гірничу академію в Щавниці (Словаччина) і одержав диплом гірничого інженера.

Протягом 1840–1848 рр. А.І. Добрянський працював інженером у Внидшахті недалеко від Щавниці, а також на шахтах Чехії і Сілезії. Саме в ці роки він познайомився з діячами чеського і словацького національного відродження Ф. Палацьким, Ф. Рігером, В. Ваврою, Й. Фрічем, П. Шафариком, Л. Штуром та ін. і проинісся ідеями

слов'янської власності і австрославизмом. В цей період він часто відвідував Відень і там познайомився з вождями південних слов'ян – сербами і хорватами, з діячами Галицької Русі, яких неодноразово навідував у Львові.

У 1848 р. А.І. Добрянського було обрано до угорського парламенту, але його обрання по політичним мотивам було знято. Будучи нереслідуваний угорськими властями, в лютому 1849 р. він змушений був емігрувати в Галичину, де зближується з діячами "Головної Руської Ради", першої української політичної організації в Галичині, створеної 2 травня 1848 р. Він виступив на засіданні "Головної Руської Ради" як представник підкарпатських русинів.

У квітні 1849 р. австрійський уряд призначив А.І. Добрянського помічником цивільного комісара Франца Зичія, прикомандированого австрійської інтервенціоністської армії, а через місяць – інтенданським комісаром при III корпусі російських військ генерала Ридигера. З того часу майже протягом 20 років А.І. Добрянський займав вищі посади в австрійському державному апараті і за свої заслуги перед австрійським і російським урядами був нагороджений багатьма орденами, одержав титул "рицарської гідності" і чин гофрата. У 1867 р. після встановлення австро-угорського дуалізму А.І. Добрянський вийшов у відставку і продовжує свою суспільно-політичну діяльність в Закарпатті і Галичині. З 1881 р. живе в Інсбруці (Австрія), де й помирає в 1901 р. Поховано його в селі Чертіжнім.

Знайомство та аналіз публіцистичних виступів в Угорському парламенті та пресі дають змогу краще пізнати й зрозуміти погляди А.І. Добрянського і значення його діяльності в суспільно-політичному русі Закарпаття в середині та другій половині ХІХ ст., яка була спрямована на здійснення реформ національно-політичного характеру, на усунення перешкод в галузі національної культури і нових русинів Австрійської держави.

Дослідник І.Г. Коломієць вважав, що головне місце в суспільно-політичній діяльності А.І. Добрянського займало національне питання в австрійській монархії¹. Цьому присвячена абсолютна більшість його виступів в Угорському парламенті і пресі. Протягом 50-річної своєї діяльності він розробив і висунув більше десяти проєктів з національного питання, розвиваючи в них у різних варіантах і комбінаціях ідеї національно-культурної автономії в "чистому" виді або у поєднанні з обмеженою обласною автономією в складі федеративної держави Габсбургів.

Революція в Австрії 1848 р. (13 березня у Відні) та в Угорщині (15 березня в Пешті) поставила перед А.І. Добрянським та його друзями

питання, що робити й куди повернути. У зв'язку з цим, при сприянні А.І. Добрянського, Ф. Палацького, Ф. Рігера та інших діячів чеського словацького відродження 2 червня 1848 року було скликано в Празі Слов'янський з'їзд, який повинен був дати оцінку ситуації і вжити заходи по визволенню слов'янських народів, які томилися під гнітом Австрії та Угорщини.

Хоча А. Добрянський безпосередньо не був присутній на з'їзді, але направив Слов'янському з'їздові в Празі свій проєкт створення "Руського восходства" в складі Угорщини², в якому повинні були поєднуватися вимоги обмеженої обласної адміністративно-політичної і культурно-національної автономії руських комітатів.

У 1849 р. А. Добрянський разом з О. Духновичем та діячами "Головної Руської Ради" виступив ініціатором утворення з Галичини, Буковини і Закарпаття "Галицько-Володимирського королівства" під зверхністю Габсбургів. Петицію з вимогою об'єднати "руські коронні області в одне політичне і адміністративне ціле" вручила закарпатська делегація імператору в січні 1849 р.³

Вимога об'єднання Закарпаття з Східною Галичиною, висунута А. Добрянським і О. Духновичем і підтримана Головною Руською Радою, була прогресивною, відповідала інтересам українського населення Закарпаття і свідчила про їх розуміння єдності закарпатських русинів із своїми братами по той бік Карпат. Безперечно, австрійські власті не могли допустити об'єднання західноукраїнських земель, вбачаючи в цьому небезпеку втрати їх для Австрії. Чиновник австрійського міністерства внутрішніх справ на подану А. Добрянським і О. Духновичем від імені Головної Руської Ради петицію з приводу цього заявив, що уряд "не може допустити, щоб Угорська Русь визволялася власними силами" від влади Угорщини, позаяк це привело б неминуче до "безпорядків" і що "бажаному возз'єднанню Австрійської Русі протистоять важливі інтереси держави"⁴.

Однак, натякані революційним і національно-визвольним рухом 1848–1849 рр., Габсбурги змушені були заявити про готовність надати деякі права пригнобленим і нерівноправним народам імперії. Це і було використано А. Добрянським. Під його керівництвом 19 жовтня 1849 р. до Відня прибула закарпатська депутація в складі трьох сільських і трьох духовних осіб (А. Добрянський, лікарі М. Вісанік і В. Алексович і три греко-католицькі священники – В. Добрянський, М. Шолтис, А. Яніцький). Депутація вручила свої побажання, викладені в "Записці", комісару Угорщини Герінгеру і була представлена міністрам і імператору.⁵

У "Записці" було поставлено такі вимоги: введення в життя "Угорської Русі" березневої конституції 1849 р. і виділення "етнографічної руської області" в окрему адміністративну одиницю, впровадження рідної мови в школах, відкриття руських гімназій, відкриття юридичного ліцею в Ужгороді, видання руської урядової преси, руські урядовці, священники і вчителі повинні бути урівняні в правах і матеріальному забезпеченні з особами інших національностей, заміщення у центральному урядовому апараті і армії русинами, призначення урядовців з русинів та ін.

У результаті боротьби і вимог народних мас та прогресивної громадськості краю на чолі з А. Добрянським окремі вимоги, подані в "Записці", були задоволені. В кінці 1849 р. за розпорядженням австрійського уряду з чотирьох закарпатських комітатів було утворено новий Ужгородський округ, А. Добрянського призначено окружним референтом і правителем канцелярії в Ужгороді. В "руському окрузі" було відкрито ряд двокласних народних шкіл з рідною мовою навчання, народні школи з руською мовою підпорядкували керівництву "руських конвенторій", було переглянуто стан вивчення рідної мови в учительській семінарії, гімназії, на посади урядовців в окрузі призначалися русини, на вулицях міст появились надписи руською мовою тощо⁶.

Але навіть такі незначні поступки з боку австрійського уряду для українського населення Закарпаття викликали гострий протест аврільських кіл Угорщини, які почали робити тиск і обмеження наданих поступок. У зв'язку з цим А. Добрянський разом із своїми однодумцями в 1850–1852 рр. проводить петиційні кампанії в закарпатських комітатах, надсилає меморандуми уряду, тощо. Особливої уваги заслуговує "Петиція сільських громад", складена 1850 р. під впливом А. Добрянського, яка була підписана 14 священниками і більше 100 сільських посадових осіб і селян 17 сільських громад. В ній, крім національно-культурних прав, відбито соціальні інтереси селянства. В цій петиції було висловлено побажання зберегти за селянами ті землі, якими вони користувалися до відміни кріпосного права⁷.

У 1860 р. в зв'язку з виборами до Угорського парламенту А. Добрянський разом із своїми однодумцями спрямовує зусилля на піднесення суспільно-політичного руху в Закарпатті. З цією метою відвідує усі руські комітати, веде переговори на місцях з політичними і національно-культурними діячами краю, розгортає агітацію серед населення за обрання депутатів-русинів до парламенту. Він вважав, що подальша доля русинів буде залежати від того, скільки депутатів вони будуть мати у будапештському парламенті. Незважаючи на цькування

русинських кандидатів в депутати, підкупи, залякування і репресії в відношенню до виборців, до складу парламенту було обрано троє русинських депутатів.

А. Добрянським була розроблена національна програма закарпатських депутатів, з якою він мав намір виступити в парламенті, який був скликаний в 1861 р. В програмі ставилися такі вимоги: окреме руське воєводство з своїм сеймом і адміністрацією із урядовців русинів, право обирати своїх єпископів згідно звичаїв східного обряду, організація самостійного руського архієпископства, забезпечення розвитку національної культури, викладання в школах на рідній мові та ін.⁸ Така програма депутатів від Закарпаття викликала лють і невдоволення шовіністично настроєних депутатів угорського парламенту. Тому, коли 6 квітня 1861 р. відкрилося засідання парламенту, поява А. Добрянського була зустрінута криком і вигукami: "Геть із зрадником, русофілом..." Йому було відмовлено у виступі. В такій обстановці А. Добрянський змушений був покинути засідання парламенту, а свою невголошену промову опублікував у Відні німецькою мовою, в якій виклав свої міркування по проблемі розв'язання національного питання в Угорщині.

У 1865 р. А. Добрянського втретє було обрано депутатом угорського парламенту від Шарніського комітату. В 1866 р. він виступив у парламенті проти політики централізації державного управління і подлягання немадярських національностей Угорщиною. У 1867 р. ним знову було поставлено на обговорення парламенту питання про реорганізацію Угорщини в Федеративну державу з п'яти самоврядних автономних областей на чолі з своїми сеймами, які б підпорядковувалися загальнодержавному парламенту.

Один з останніх виступів А. Добрянського в угорському парламенті був 25 листопада 1868 р. при обговоренні "Законопроекту про народності". Він засудив ті положення проекту, які утверджували зверхність одного народу за рахунок приниження інших.

У 1871 р. А. Добрянський опублікував свій "Проект політичної програми для Русі австрійської", в якому знову висунув ідею об'єднання західноукраїнських земель – Східної Галичини, Північної Буковини і Закарпаття в одну автономну область в складі "Федерації австро-угорських народів" під назвою Австрія. Він вважав, що ця федерація стане згодом, внаслідок переважання в ній слов'янського населення, "впливи слов'янською державою".

Велика заслуга належить А. Добрянському в культурно-освітньому і літературному житті Закарпаття в середині та другій половині XIX ст. За його рекомендацією в Будапешті працював

перекладачем державних законів для Угорської Русі і редактором "Земельного урядового Вісника для королівства Угорського" в 1850–1859 рр. активний діяч суспільного і культурно-освітнього руху Закарпаття і Раковський. При підтримці А. Добрянського він видавав часописи "Церковную газету" (1856–1858) і "Церковный Вестник" (1858) в Будапешті, а в 1867–1871 рр. першу світську газету на Закарпатті "Свет" і "Новый свет" (1871–1872).

При безпосередній участі А. Добрянського було засновано в північній Угорській Русі перші літературні й культурно-освітні товариства, такі як "Общество св. Іоанна Крестителя" в Пряшеві (1851 р.), "Общество св. Василя Великого" в Ужгороді (1866 р.), яке очолював і Раковський, а А. Добрянський був почесним головою та ін. Наукові і публіцистичні праці А. Добрянського, такі як "Проект политической программы для Руси Австрийской", "О современном религиозно-политическом положении в Австро-Угорской Руси", "Программа для проведения национальной автономии в Австрии", "Славяне Австрии и Венгрии", "О западных границах Подкарпатской Руси со времени св. Владимира" та ін., його виступи в угорському парламенті на захист прав неугорських національностей відігравали важливу роль в суспільно-політичному русі Закарпаття в середині та другій половині XIX ст. В них виражені не тільки широта його освіченості, але й його творчий та організаційний дар.

Проживаючи в Інсбруці (вимушено з 1881 р.), А. Добрянський продовжує залишатися лідером суспільно-політичного руху в Закарпатті, підтримує створені при його активній участі культурно-освітні товариства. Відстоюючи єдність Угорської та Галицької Русі, він залишався на русофільських позиціях, вважаючи, що тільки Росія зможе звільнити слов'янські народи від іноземного поневолення. Пропаганді цієї ідеї були присвячені його виступи і публікації, особисті зустрічі з культурними і політичними діячами Росії. Особливо слід відзначити вплив А. Добрянського на студентів із слов'янських країн, які навчалися у Відні та Інсбруці. Багато з них в майбутньому стали провідниками його ідей.

Незважаючи на суперечливість в поглядах та суспільно-політичній діяльності, А. Добрянський відіграв провідну роль в розвитку суспільно-політичного руху на Закарпатті в середині та другій половині XIX ст. Він був першим депутатом Угорського парламенту, з трибуни якого пролунали промови на захист угорських русинів, домігся, хоч і на короткий час, створення Ужгородського округу, довадив єдність угорських і галицьких русинів і необхідність спільної боротьби за їх визволення. Вся його діяльність була

направлена на звільнення Закарпаття від іноземного поневолення, хоч шляхи звільнення, які він вибирав, не завжди були реальними в умовах тієї історичної епохи, в якій він жив і працював.

ЛІТЕРАТУРА

1. Коломиец И.Г. Социально-экономические отношения и общественное движение в Закарпатье во второй половине XIX столетия. – Томск, 1962. – Т. II. – С. 429.
2. Федор П.С. Краткий очерк деятельности А.И. Добрянского. – Ужгород, 1926. – С. 5.
3. Торжество історичної справедливості. – Львів, 1968. – С. 233.
4. Аристов Ф.Ф. Карпато-русские писатели. – М., 1916. – Т. I. – С. 148.
5. Федор П.С. Названа праця. – С. 10.
6. Аристов Ф.Ф. Названа праця. – С. 149.
7. Лелекач М. Нові причинки до політичної діяльності Адольфа Добрянського // Науковий збірник товариства "Просвіта". – Ужгород, 1938. – Т. XIII–XIV. – С. 160–164.
8. Там же, с. 163–164.
9. Федор П.С. Названа праця. – С. 13.

Данилюк Д.Д.

ІВАН ДУЛІШКОВИЧ ЯК ІСТОРИК

Наукова спадщина закарпатських істориків першої половини XIX ст. вже проаналізована. Залишається не вивченою історіографія Закарпаття другої половини XIX ст., зокрема внесок у її розвиток І. Дулішковича. Дана розвідка є першою спробою заповнити цю прогалину.

Іван Дулішкович народився 14 листопада 1815 р. в с. Голятині Марамороської жупи (сьогодні Міжгірського району) у сім'ї священика¹. Після закінчення місцевої школи вчився в Ужгородській гімназії. Філософські науки вивчав у Кошицях, а богословські – в Ужгородській семінарії. Протягом багатьох років побував у верховинських селах Скартарське, Нижні і Верхні Ворота, а з 1869 р. у Чинадісіві біля Мукачева, де і помер 21 лютого 1883 р.²

І. Дулішкович розпочав свою діяльність в умовах існування Австро-Угорської дуалістичної імперії (з 1867 р.), коли угорський еле-

мент ставав домінуючим у всіх сферах суспільно-політичного життя, виступаючи інтересами інших народів. Тому його заслугою було не тільки відстоювання східного обряду при проведенні богослужінь, а й відродження національної свідомості русинів шляхом вивчення їх історії.

Прогресивна частина закарпатської інтелігенції всіляко сприяла здійсненню таких задумів. Особливу важливу роль відіграв О. Павлович, який навіть пообіцяв 100 гульденів тому, хто напише таку працю³. І. Дулішкович приступив до написання такого дослідження, що викликало жвавий інтерес і в галицьких вчених. Один із них, А. Петрушевич, писав: "Радуюсь тому, що Закарпатская Русь приступает к составлению истории Своего Отечества, способствовавшая к тому А.И. Павловичем"⁴. 5 грудня 1872 р. О. Павлович надіслав А. Петрушевичу окремі розділи майбутньої праці І. Дулішковича, а в листі писав, що автор "верный сын Угорской Руси, приходской священник в Чинадисе, намеряет издать свое сочинение "Исторические черты Угро-Русских". Покорнейше молю Вас, чтоб Ваше высокопреподобие изволило как знаток малостиво изречи свое мнение..."⁵.

Так, при матеріальній і моральній підтримці О. Павловича і А. Петрушевича у 70-х роках XIX ст. вийшла у світ тритомна праця І. Дулішковича "Исторические черты Угро-Русских"⁶. Автор не забув цю допомогу і у вступі до першого тому писав: "Должностью своею считаю объявити, что возможность печатания сего сочинения удалось идиболее вследствие поддержки Его. выск. преп. приходского Священника Свидницкого. Александра Павловича, мужа благородных чувств, народного писателя и поджигателя всего ведущего к просвещению народа нашего, далее вследствие и других мною много уважаемых лиц, давших предварительно денежное пособие"⁷.

І так, через 75 років після появи першої праці з історії Закарпаття – двотомника І. Базиловича і статті І. Орлая, вийшло у світ перше дослідження на "руській" мові.

Джерельна база та історіографія тритомника свідчать, що його автор добре був ознайомлений із найновішими досягненнями історичної науки. На основі даних візантійських і римських авторів він досліджує історію походження слов'ян і доводить їх автохтонність у Європі. Причому, він добре знав стан вивчення цієї проблеми і відмітив її дискусійний характер. Як справжній вчений, він однозначно став на бік тих вчених, котрі вважали слов'ян корінним населенням європейського континенту, а не нащадками скіфів і сарматів, які мовляв переселилися сюди у IV–V ст. Він справедливо зауважує, що таке переселення багатомільйонного народу, якби воно відбулося, мусило б